

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію Султанової Лейли Юріївни
«Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього
викладача вищого педагогічного навчального закладу», подану на
здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертаційного дослідження

В Україні полікультурна освіта стала набувати особливої актуальності в період її становлення як незалежної держави, зорієнтованої на європейський освітній простір, про що свідчить затвердження відповідних законодавчих актів на міжнародному рівні. А саме: Загальної декларації прав людини, Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендацій Верховного комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту тощо.

Актуальність проблеми полікультурної освіти зумовлена спрямованістю держави, більшості громадських і політичних інституцій на оптимальне (в інтересах людини і суспільства) поєднання загальнодержавного і національного (етнічного) елементів, що дає можливість всім, хто входить у склад українського суспільства, розвивати не лише власні етнокультурні цінності, але й передусім знати, поважати, творити українську національну культуру, мову, історію, традицію Української держави, зміцнюючи й консолідуючи громадянське суспільство. У такому суспільстві кожен політично є українцем, свідомим і патріотичним громадянином, а етнічно - гідним представником свого роду і народу.

Найбільш вагомі результати дисертаційної роботи

Зміст дисертаційної роботи Султанової Лейли Юріївни засвідчує, що дисертанткою вперше цілісно досліджено процес полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти; обґрунтовано положення щодо взаємозумовленості аксіологічного, культурологічного, інтердисциплінарного та компетентнісного методологічних підходів у полікультурній освіті; розроблено структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що охоплює методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки; обґрунтовано компоненти (ціннісно-мотиваційний, особистісно-поведінковий, когнітивний, операційний), критерії (система ціннісних орієнтацій, мотиваційний комплекс, толерантність, теоретичні знання з питань полікультурної освіти, практичні уміння та навички, необхідні для успішної майбутньої професійної діяльності) та рівні (індиферентний, особистісно-усвідомлюваний, ціннісно-значущий) полікультурної компетентності; охарактеризовано етапи формування полікультурної компетентності (несвідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної некомпетентності, свідомої полікультурної компетентності, несвідомої полікультурної компетентності);

розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс щодо формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

У результаті вивчення наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників автором уточнено зміст понять «культура», «освіта», «людина культури», «полікультурна освіта», «майбутній викладач закладу вищої освіти», «полікультурна компетентність майбутнього викладача».

Дисертантом у межах обґрунтування і впровадження структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти удоконалено зміст полікультурної освіти, спрямований на забезпечення теоретичної і практичної підготовки, пріоритетні напрями навчально-методичної роботи з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Одержані результати дисертаційного дослідження Султанової Лейли Юріївни мають практичне значення, що полягає у відборі і структуруванні змісту полікультурної освіти, який здійснено відповідно до освітньої програми підготовки магістрів. У нормативні навчальні дисципліни включено теми з полікультурної освіти. Зокрема, у межах дисципліни «Філософія освіти» автором запропоновано вивчення тем: «Вплив глобалізаційних процесів на полікультурну освіту», «Феномен культури в педагогічних дослідженнях», «Сучасні підходи до вивчення проблеми полікультурної освіти». До змісту дисципліни «Педагогіка вищої школи» включено теми: «Сучасні форми і методи організації полікультурної освіти», «Академічна мобільність як один з напрямів полікультурної освіти викладача», «Соціокультурна функція сучасного університету», «Ретроспектива полікультурної освіти в Україні». Змістом дисципліни «Психологія вищої школи» передбачено вивчення тем: «Теорії особистості», «Стихійний та цілеспрямований вплив різних чинників на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури», «Психологія конфліктів у освітньому процесі закладу вищої освіти та шляхи їх вирішення». Зміст дисципліни «Порівняльна педагогіка» спрямований на оволодіння знаннями про ідеї полікультурної освіти у структурі підготовки викладача закладу вищої освіти за кордоном. У межах дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» запропоновано вивчення англійських художніх творів: «To Kill a Mockingbird» (Harper Lee), «The Miraculous Journey of Edward Tulane» (Kate DiCamillo), «Fear and Trembling» (Amelie Nothomb), які висвітлюють проблеми впливу суспільства на формування толерантності і ціннісних орієнтирів.

Окрім цього дисертантом розроблено спеціальний курс «Полікультурна освіта викладача закладу вищої освіти», методичні рекомендації *«Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти»* до спеціального курсу; інструктивно-методичні матеріали для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення; навчальний посібник *«Людина у полікультурному суспільстві»*, рекомендований Міністерством

освіти і науки України, та монографію «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність результатів, положень, висновків дослідження забезпечувалася комплексом методів: загальнонаукових {аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення для вивчення праць зарубіжних та вітчизняних науковців, законодавчого забезпечення тощо); конкретнонаукових {інтерпретації для визначення базових понять дослідження, прогностичний аналіз для визначення перспектив розвитку полікультурної освіти в Україні); емпіричних (спостереження для вивчення стану проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача, бесіда для більш глибокого пізнання особистості студентів, виявлення рівня знань, мотивів; анкетування і тестування для виявлення рівня полікультурної компетентності; метод педагогічного експерименту для дослідження ефективності структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти); статистичних {розрахунок обсягу простої випадкової вибірки з метою визначення репрезентативності вибіркової сукупності кількості здобувачів; метод математичної обробки «і-критерій Ст'юдента» для незалежних змінних з метою визначення наявності чи відсутності відмінності між контрольною та експериментальною групами; багатofункціональний критерій Фішера з метою порівняння рівнів полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти).

Концепція дослідження Султанової Лейли Юріївни ґрунтується на філософських, соціологічних, культурологічних, психологічних і педагогічних положеннях щодо сутності полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Міждисциплінарний характер дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та практичного рівнів.

Методологічний /?/ве дослідження полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти забезпечується викремленими автором вихідними положеннями щодо сучасної парадигми постнекласичної науки. Осмислити процес формування полікультурної компетентності майбутнього викладача, простежити його становлення як людини культури, а також проаналізувати досвід організації полікультурної освіти дозволили виявлені Султановою Лейлою Юріївною закономірності щодо паралельного цілеспрямованого та стихійного впливів на становлення особистості майбутнього викладача як людини культури; зумовленості змісту полікультурної освіти майбутнього викладача потребами суспільства і метою полікультурної освіти, рівнем його психолого-педагогічної підготовки; залежності особистісних якостей майбутнього викладача від його мотивів, потреб, здібностей, психічних процесів.

Цілісність дослідження проблеми полікультурної освіти майбутнього викладача забезпечується обґрунтованими дисертантом взаємопов'язаними

методологічними підходами: аксіологічним, що уможливив розгляд майбутнього викладача як особистості зі сформованою системою цінностей, якою вона керується у соціальних та професійних взаємодіях; культурологічним, зумовленим спрямованістю дослідження в контекст культури як пріоритету в освіті майбутнього викладача закладу вищої освіти; інтердисциплінарним, який реалізовувався шляхом включення у зміст полікультурної освіти майбутнього викладача системи знань із суміжних дисциплін; компетентнісним, спрямованим на оновлення змісту вищої освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними освітніми потребами, інтеграцією до світового освітнього простору.

Теоретичним, рівнем дослідження є наукові концепції, ідеї і положення, які розкривають сутність полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти. Концепція постіндустріального суспільства Д. Белла (D. Bell) і концепція «трьох хвиль» Е. Тоффлера (A. Toffler) дали змогу проаналізувати сутнісні ознаки сучасного постіндустріального суспільства, а зарубіжний і вітчизняний досвід полікультурної освіти - визначити соціально-культурні передумови її виникнення. Ідеї класичного біхевіоризму та необіхевіоризму, зокрема такі їх напрями, як навчально-біхевіористичний (Б. Скіннер (B. Skinner)) та соціально-когнітивний (А. Бандура (A. Bandura) і Дж. Роттер (J. Rotter)), використані для дослідження механізму формування особистості майбутнього викладача як людини культури. Ідеї Л. Х'елла (L. Eljelle), Д. Зіглера (D. Ziegler) та І. Кона щодо впливу генетичних чинників та середовища на розвиток людини пояснюють можливість формування особистісних якостей майбутнього викладача в межах освітнього процесу. Положення щодо методу інтерпретації використані для визначення базових понять дослідження. Поняття «полікультурна освіта майбутнього викладача» інтерпретовано з урахуванням філософського осмислення феномену культури, різних підходів до дефініції поняття «освіта», а також характеристики поняття «людина культури» як особливого типу особистості майбутнього викладача.

Практичним рівнем, дослідження є побудова авторської структурно-функціональної моделі полікультурної освіти, складниками якої є взаємопов'язані методологічний, змістово-процесуальний та критеріально-діагностувальний блоки. Використання у дослідженні полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти структурно-функціональної моделі дало змогу дисертанту зробити висновку щодо ефективності ціннісно-мотиваційного, особистісно-поведінкового, когнітивного та операційного компонентів у досягненні ціннісно-значущого рівня полікультурної компетентності майбутнього викладача.

Ефективність результатів проведення експериментальної роботи щодо впровадження структурно-функціональної моделі полікультурної освіти підтверджена апробацією у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника,

Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Херсонському державному університеті, Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Загалом, на різних етапах дослідження в експерименті взяли участь 552 здобувачі освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю «Педагогічна освіта».

Дисертаційна робота логічно структурована і представлена анотаціями українською і англійською мовами, вступом, шістьма розділами, висновками до розділів, загальними висновками, списком використаних джерел та додатками.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Про вагомий внесок автора у збагачення теорії професійної освіти, зокрема теорії і практики професійної підготовки майбутніх викладачів, свідчать використані дисертантом філософські положення щодо сучасної парадигми постнекласичної науки та культури в контексті простору і часу; філософські, культурологічні і педагогічні ідеї про вплив світових тенденцій розвитку суспільства на освіту (перехід до постіндустріального суспільства, глобалізаційних та інтеграційних процесів), міждисциплінарність полікультурної освіти та «людину культури», яка найбільш адекватно відображає образ особистості нової формації; конструктивні ідеї зарубіжного досвіду щодо забезпечення рівного доступу до вищої освіти різних верств населення, а також усунення перешкод, що гальмують соціалізацію культурних груп, підтримку відтворення і розвитку різних культур, укорінення культурного плюралізму як найважливішої характеристики громадянського суспільства

Важливість практичного значення дослідження підтверджується розробкою та впровадженням в освітній процес закладу вищої освіти навчально-методичного комплексу з формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, що містить навчальну програму спеціального курсу «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти»; методичні рекомендації «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти» до спеціального курсу; інструктивно-методичні матеріали для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення; навчальний посібник «Людина у полікультурному суспільстві», рекомендований Міністерством освіти і науки України, та монографію «Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект».

Теоретичні положення і висновки за результатами здійсненого дисертаційного дослідження можуть застосовуватися для розроблення освітніх програм з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, удосконалення навчальних планів, програм. Запропонований комплекс методик для діагностування рівня полікультурної компетентності може використовуватися викладачами закладів вищої освіти.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати дослідження можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти з метою оновлення навчальних програм фахових дисциплін, форм і методів викладання фахових дисциплін, укладання науково-методичних видань з акцентуванням уваги на формуванні полікультурної компетентності.

Представлений автором діагностичний інструментарій щодо визначення рівня особистішого та професійного складників полікультурної компетентності, що формується у процесі фахової підготовки, засвідчує наукову достовірність отриманих даних, може бути спроектований на перевірку динаміки розвитку означеної якості науково-педагогічними працівниками в умовах закладів вищої освіти.

Розроблений автором навчально-методичний комплекс рекомендовано для практичного використання викладачами закладів вищої педагогічної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з метою забезпечення цілісності формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності

Зміст і структура представленої дисертаційної роботи відзначається структурованістю представлення результатів та висновків, логічністю та послідовністю викладу матеріалу. Султанова Лейла Юріївна обгрунтувала актуальність дослідження, визначила об'єкт, предмет, мету, завдання наукового пошуку, концепцію дослідження, теоретичні і методологічні засади дослідницького пошуку, здійснила добір доцільних методів роботи, аргументовано представила гіпотезу дослідження. Чітко визначила свій внесок у публікаціях, які підготовлені у співавторстві.

У першому розділі автором здійснено інтерпретацію феномену культури в контексті полікультурної освіти, обгрунтовано взаємозумовленість освіти і культури у становленні особистості майбутнього викладача, розкрито сутність полікультурної освіти майбутнього викладача, охарактеризовано поняття «майбутній викладач закладу вищої освіти».

У другому розділі проаналізовано соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти, виявлено особливості полікультурної освіти у США і Канаді, розкрито моделі інтеграції громадян засобами полікультурної освіти в країнах Західної Європи, проаналізовано законодавче забезпечення полікультурної освіти в Україні, охарактеризовано соціокультурну функцію університетів у підготовці майбутнього викладача.

У третьому розділі викладено положення щодо сучасної парадигми постнекласичної науки, виявлено закономірності полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої освіти та обгрунтовано методологічні підходи до полікультурної освіти, що дозволило розробити концепцію полікультурної освіти.

У четвертому розділі обгрунтовано структурно-функціональну модель полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної

освіти, визначено структуру, критерії та рівні полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти.

У п'ятому розділі здійснено відбір і структурування змісту полікультурної освіти у підготовці майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, запропоновано форми і методи організації полікультурної освіти.

У шостому розділі охарактеризовано організацію й етапи експериментального дослідження, запропоновано етапи формування полікультурної компетентності майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, визначено ефективність структурно-функціональної моделі полікультурної освіти майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти, здійснено прогностичне обґрунтування розвитку полікультурної освіти майбутнього викладача в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Уважаємо за необхідне висловити ряд рекомендацій, що можуть слугувати предметом конструктивної дискусії і сприяти подальшим дослідницьким пошукам дисертанта:

1. Було б доцільно здійснити якісний аналіз сучасного соціокультурного середовища, насамперед в Україні, в якому відбувається формування майбутнього викладача як людини культури.

2. Робота потребує поглиблення дослідницьких підходів у тій частині змісту полікультурної освіти, яка передбачає обов'язковість посилення її україноцентричної складової, включення в розгляд проблем значущості української державної мови і культури, національної історичної пам'яті і традицій Українського народу для удосконалення системи професійного становлення педагога, його громадянського становлення, національно-патріотичного виховання.

3. Дослідження набуло б більш якісного виміру, якщо б Султанова Лейла Юріївна ґрунтовніше висвітлила здобутки українських дослідників, учених-педагогів, просвітників і філософів, українських академічних і громадських організацій у різних сферах науки, освіти, культури, їхні ціннісно-сміслові доробки, національні й суспільні ідеали, без чого збіднюється осмислення сутності явища полікультурної освіти.

4. Аналіз структурних компонентів, зокрема когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного та ін., зумовлюють потребу чіткіших теоретично-емпіричних висновків щодо *системного оцінювання явищ, фактів, подій, учинків, світоглядних позицій* суспільної життєдіяльності, які є ціннісними орієнтирами, мотиваторами і прикладами для наслідування, культурного і професійного саморозвитку, національного і громадянського самоствердження, гідності особистості Педагога.

5. Опираючись на результати емпіричних досліджень, теоретичний аналіз, умовиводи, узагальнення, враховуючи сучасні реалії суспільно-політичного,

соціально-економічного, духовного, культурного життя в Україні, доцільним є висвітлення тих суспільнозначущих проблем, ризиків, загроз, які стримують, перешкоджають успішному втіленню в життя завдань якісної підготовки педагогічних кадрів, зростанню їх ролі в державо-націєтворчих процесах.

Зазначимо, що висловлені побажання мають передусім рекомендаційний характер та не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи.

Аналіз змісту автореферату засвідчує, що основні положення дисертаційної роботи є науково доведеними, якісно та кількісно підтверджені, висвітлені під час виступів на конференціях, семінарах міжнародного, всеукраїнського, регіонального рівнів. Результати дисертаційної роботи репрезентовано у 40 публікаціях, серед яких 2 монографії; 1 посібник; 20 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 5 статей у виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз; 3 статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 14 статей у збірниках наукових праць та матеріалів науково-практичних конференцій.

Студіювання змісту автореферату дисертаційної роботи засвідчило, що за структурою та оформленням він відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Відзначаючи актуальність проблеми дослідження, наукову новизну з позиції теоретичного аналізу, практичну спрямованість дослідницького пошуку, результати впровадження у вищих закладах освіти, а також відповідність дисертаційної роботи нормативним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. No 567 зі змінами, внесеними Постановами від 19.08.2015 р. No 656 та 30.12.2015 р. No 1 159, вважаємо, що дисертація Султанової Лейли Юріївни на тему «Теоретичні і методичні засади полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу» сприятиме удосконаленню професійної підготовки майбутніх викладачів, а її автор заслужує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти.

Доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАГІН України,
член бюро Відділення професійної освіти
і освіти дорослих **УкШ[^]ШрїїШрїї**

с т в е р д ж у ю /

Начальник загального, відділу
ціональної а^а^мії /вдагогічних
наук України

Г.Г. Філіпчук

